

1813

Bekjendtgjærelse

fra

det kongelige danske Videnskabers Selskab,

angaaende

de i Aaret 1812 indkomne Premie-Eskninger

og

dets andre Forhandlinger

samt

nye Priis-Opgaver for Aaret 1814.

I. De forhen udsatte Priisspørgsmaales Bedømmelse for 1812.

I den *mathematiske Classe* var paa nyt for Aaret 1812 udsat Opgaven om de *congrevske Rakter* eller Ild- og Brandpiles Baner igiennem Luften; men herom er intet Svar indkommet.

I den *physiske Classe* var spurgt om *Pröve-Midler* eller *Reagentia*, ved hvis Hielp Planternes Bestanddele med Lethed kunne prøves, og med Vished skielnes. Herom vare indkomne tvende Afhandlinger; den ene i det *tydske Sprog* med Motto: *Chemia etiam sollicitissima vix potest retinere dotes simplicium herbarum illibatas* o. s. v. Den anden er skrevet i det *franske Sprog* med Devise: *mon plaisir est tout dans le travail, qui tend au soulagement de l'humanité snuffrante et à l'avancement de la science.*

Den physiske Classe har fundet, at Forfatteren til den tyske Afhandling har sine Fortienester, og han har i flere Stykker udvidet vore Kundskaber. Hans velskrevne Afhandling fortjener at bekiendtgjøres ved Trykken; men Classen finder tillige, at denne værdige Forfatter ej saa fuldstændigen har besvaret det udsatte Spørgsmaal, at den udlovede Belønning kunde ham tilkiendes.

Den franske Forfatter er i alle Henseender langt under den tyske. Han har fremsat adskillige urigtige Sætninger. Han vover uden noget Beviis at benægte hidtil antagne og, som det synes, vel grundede Meninger.

Det eneste, som er nyt og vigtigt i denne Afhandling er, at han foregiver Garverstoffet at være en Modgift imod alle saavel vegetabiliske som mineralske Gifter. Han henkaster blot disse Sætninger; og anfører ingen Forsøg, hvormed de bevises.

Selskabet anseer denne Sag at være af megen Vigtighed, og har udnævnt en Committée, bestaaende af Hr. Conferentsraad *Callisen*, Commandeur af Dannebrogen, Hr. Justitsraad og Professor *Wiborg*, Ridder af Dannebrogen, og de Herrer Professorer *Münster* og *Herhold* til at undersøge og ved Erfaringer paa Dyr enten at bekræfte eller at forkaste disse Ytringer. Naar disse Selskabets værdige og kyndige Medlemmer have tilendebragt deres Forsøg, skal Selskabet ikke undlade at bekiendtgjøre Udfaldet af deres Undersøgelser i denne Sag, som er saa vigtig for Lægevidenskaben.

I den historiske Classe var spurgt om Agerdyrkningens oprindelige Tilstand og videre Fremgang i Norden. Herom var intet Svar indkommet; men en Unævnt har berettet Selskabet, at han arbejder paa en Afhandling i denne Materie, og anmoder, at Esknings-Tiden

og Bedømmelsen maatte udsættes til Udgangen af 1814, hvilket Selskabet har bevilget.

I *den philosophiske Classe* var udsat et Spørgsmaal, om der i sig selv gives nogen fast Grændse imellem Sædelarens og Retlærens Pligter, hvorom ingen Eskning er indløbet.

II. De i Selskabets Forsamlinger oplæste Afhandlinger og nye valgte Medlemmer.

Fra den 1 November 1812 til den 23 Juli 1813 ere følgende Afhandlinger forelæste i Selskabets Möder.

Den 5 og 18 December 1812 forelæste Hr. Conferentsraad *Callisen*, Commandeur af Dannebrog-Ordenen, Betragtninger over adskillige Gienstande, som bidrager til Folke-Formerelsen og dens Formindskelse, over Folkerællinger, og over Føde-, Døde- og Egteskabs-Lister, fornemmeligen med Hensyn til de danske Stater.

Den 8 Januar 1813 forelæste Etatsraad og Professor *Bugge*, Ridder af Dannebrogen et Udkast til en kortere og simplere Theorie om Pumper, Trykværker og Sprøiter uden og med Vindkedel, sammenlignet med anstillede Forsøg og Erfaringer paa Kraften, Straalens Høide, og Vandmængden i en given Tid.

Den 23 Februar fremlagde Etatsraad og Professor *Bugge* et kort Udtog af de i Aaret 1812 paa det kongelige Observatorium anstillede Observationer paa Planeterne Uran, Ceres, Vesta, Saturn; disse Planeters Længder og Breder og deres Opposition med Solen. Fremdeles Vinter-Solhvervet, fire Jupiters Drabanteres Formørkelser og fire Fixstjerners Bedækninger af Maanen.

Den 11 og 15 Marts forelæste Hr. Professor og Sognepræst *Fabricius* Bidrag til Dyrelæren eller Zoologien.

Den 21 Maj forelæste Hans Höigrevelige Excellence Hr. Geheime Conferenceraad, Statsminister og Præsident i det kongelige Rentekammer, *Grev C. Reventlov*, Ridder af Elephanten, Resultater af mange fortsatte Undersøgelser, angaaende Indflydelsen af Træernes gjensidige Frastand paa deres mere eller mindre fordelagtige Vegetation. Denne Afhandling er geleidet af 5 Tabeller, som vise Væksten og Indtægten af Skove efter disse Grundsætninger.

Til Selskabets ordentlige Medlemmer ere valgte:

Hr. Justitsraad og Professor *Engelstoft*, Medlem af Directionen for Universitetet og de lærde Skoler.

Hr. *Wilcken Horneman*, Professor i Botanik ved Kiøbenhavns Universitet.

Hr. *Jens Ratke*, Professor i Naturhistorien ved Universitetet i Christiania.

III. Selskabets andre Arbejder og Forhandlinger.

De umaadelige høie Priser, hvortil Papir og Trykkerløn ere stegne, samt Forandringen i Pengevæsenet have foraarsaget, at man har maattet standse med Trykningen af de i Selskabet af dets Medlemmer forelæste Afhandlinger, som skulle udgjøre 6 Binds 2 Hefte. Paa Trykningen vil igjen begyndes, saasnart Omstændighederne og Selskabets Kasse det tillader.

Uhrmager og Dannebrogsmænd *Sparrevong*, som allerede var Selskabet fordelagtigen bekiendt for det af ham opfundne Loguhr, har til Selskabets Bedømmelse indsendt et nyt Loguhr med en betydelig

Forandring og Forbedring, saaledes at Uhret ligesom forhen gaaer i en Minut, men det kan tillige stilles saaledes, at Klokken slaer hvilken som helst Secund man vil, saasom den 5te, den 7de, den 46de lige til den 60de Secund. Selskabet har ved Eratsraad og Professor *Bugge* ladet Uhret prøve paa det kongelige Observatorium, hvor man dels ved directe Observationer paa Soel og Stjerner, dels ved Sammenligning med Observatoriets fortræffelige Uhre har befundet, at Uhrets Minut og Secunder ere fuldkommen rigtige, paalidelige og lige store i Tid. Dernæst hørte Selskabet den mathematiske Classes Betænkning, hvilken ansaae dette forbedrede Uhr meget hensigtsmæssigt og brugeligt, ej allene i Navigationen til Logning, men endog meget anvendeligt ved adskillige astronomiske, mathematiske og physiske Observationer til at udmaale med Nöiagtighed Tidsrum, som ere mindre end en Minut. Efter Classens Forslag tilkiendte Selskabet ham sin Medaille i Sølv som et Agtelses-Tegn.

Efter Uhrmager *Sparrevongs* Begiering har Selskabet anbefalet ham og denne hans Opfindelse til det kongelige Commerce-Collegium.

Selskabet for indenlandsk Kunstflid har tilstillet Videnskabernes Selskab en Tegning af en forbedret Kakkellovn, som saavidt Selskabet veed er opfundet af Commerceraad og Dannebrogsmænd *Marstrand*, og Selskabet blev anmodet, at lade den forfærdige og prøve. Da Selskabet formedelst Forandring i Pengevæsenet nødsages til at være sparsom med Udgifter, saa tilskrev det den duelige Fabrikant og Jernstøber *Meldal*, som og var nævnt i Kunstflids Selskabets Skrivelse, at, naar han vilde støbe en saadan Ovn, som i det hele er $2\frac{1}{2}$ Alen høj og omtrent en Qvadratalen i Grundflade, og bestaaer af mange i hinanden passende støbte Jernstykker, som alle have en Aabning i Midten til Luftens Træk og Opvarming uden

Rör og Tromle, da vilde Selskabet dermed lade anstille Forsög, og bære Transportens og Opsætningens Omkostninger.

Hr. *Meldal* samtykkede herudi, og opsatte sin Kakkelovn i Selskabets Forsamlings Værelse ved siden af den *Thaysenske Ovn*, som Selskabet i forrige Aar havde prøvet og anbefalet. Selskabet udnævnte Etatsraad og Professor *Bugge* og Justitsraad og Professor *Wiborg* til at prøve den Meldalske Kakkelovn.

Forsögene bleve anstillede först med den ene og saa med den anden af disse Ovne med lige Vægt af Brände. Et Thermometer var anbragt paa Ovnen selv, og paa hver 6te Fods Frastand fra Ovnene paa Væggen vare ophængte Thermometere, hvis Grader bleve antegnede hver Fierdedeel-Time.

Disse Forsög, som tvende Gange bleve igientagne med hver af disse Ovne, ledte til følgende Slutninger.

- 1) At Rögen gaer varmere ud igiennem Röret paa Meldalske Kakkelovn end igiennem den Thaysenske Ovn.
- 2) At den Meldalske Ovn udbreder Varmen hastigere end den Thaysenske.
- 3) At et lige Quantum Brände efter Vægt forbrændes omtrent ligest hastigt i dem begge.
- 4) At et lige Quantum Brände giver nok saa megen Varme i den Meldalske som i den Thaysenske Ovn, og at der ved enhver af dem rundeligen kan spares den halve Deel af det Brände, som vil forbruges i Ovne af den sædvanlige slette Indretning, for at frembringe og vedligeholde samme Grad af Varme i Værelset.
- 5) At saavel den Thaysenske som den Meldalske Ovn skal tages fra hinanden og aldeles adskilles, naar de skal reengiöres. Den

Meldalske Ovn har den Fordeel, at den meget lettere kan nedtages, renses og igienopsattes.

- 6) At den Meldalske Ovn er særdeles vel støbt. Dens udvortes Dannelse er net og smagfuld; og fortjener saavel i den Henseende som formedelst sin brændebesparende Egenskab at anbefales; da den er ganske vist ligesaa god, om den ej overgaaer den Thaysenske Indretning.

Committeén bemærkede til Slutning, at Meldals Ovn blev sil dig paa Vinteren opsat, og Forsøgene anstillede den 29, 30, 31 Marts og 1 April; da den frie Lufts Temperatur var 5 à 7 Grader Reaumur. Fremdeles var Ovnen ej endnu fuldkommen gjennemtørret og gav i Begyndelsen megen Fugighed fra sig ved Forsøgenes Anstillelse; af den Aarsag foreslog Committeén, at Forsøgene til næstkommende Efteraar og Vinter maatte igientages, da det er at formode, at Udfaldet endnu vil blive mere anbefalende for den Meldalske Kakkelovn; Selskabet besluttede, at de allerede anstillede Forsøg meddeles til de Herrer *Marstrand* og *Meldal*, og at nye Forsøg til næste Vinter foretages.

Hr. Commerceraad og Dannebrogsmænd *Marstrand*, som er fordelagtigen bekiendt ved adskillige nyttige mechaniske Opfindelser, har og opfundet en Æltemaskine, til at ælte Dej til Brød paa en renligere og fuldkommnere Maade end ved den sædvanlige Æltnings-Maade med Arme eller ved Træden med Benene; som er Bagernes sædvanlige Maade. Ved virkelig Brug har denne Maskine viist sig at være meget god og hensigtsmæssig, og Æltningen reenlig og meget fuldkommen. Hesten er her den bevægende Kraft, men den er anvendt paa en ganske nye og sindrig Maade. Hesten er bundet og stillestaaende; den træder paa en let bevægelig horizohtal Flade; naar Hesten

flytter Benene glider den horizontale Skive tilbage og sætter Maskinen i Bevægelse. Omendskiøt Hesten er stillestaaende med bundne Öine, frembringer den dog den samme Virkning, som om den gik fremad i Skridt.

Commerceraad *Marstrand* har anmodet Selskabet om at meddele sig dets Formening om den nye Anvendelse af Hestens Kræfter.

Efter Selskabets Anmodning har Hr. Justitsraad og Professor *Wiborg*, Ridder af Dannebrogen paataget sig at anstille Forsög paa den af Hesten anvendte Kraft med *Kraftmaaleren* eller *Dynamometeret*, hvilket Instrument findes beskrevet og aftegnet udi *Journal de l'école polytechnique Tom. 2 Cahier 5 pag. 160-179, à Paris an VI.* De anstillede Erfaringer viste da, at Hesten kan tilbageskyde Lasten med sine Födder paa en horizontal og let bevægelig Flade, og at den paa denne Maade udöver ligesaamegen Kraft, og frembringer samme Virkning, som naar den trækker med Bringen. I Begyndelsen behövede Hesten ikkun at anvende 80 Pd. Kraft; altsom Dejen blev mere sej, maatte den anvende større Kraft; og i de sidste 4 Minuter 192 Pd. Kraft, da Hesten blev svedig og havde en vakkende Gang bagtil, hvilket og finder Sted ved Heste, som trække et tungt Læs i Sand. De hele Æltningen ikkun medtager 8 à 10 Minuter, og Hesten, imedens Dejen udtages og nyt Meel til nye Æltning igien indlægges, har Pusterum og kan hvile sig, saa kan den meget gierne udholde Arbeidet uden Skade.

Selskabet er underrettet, at Commerceraad *Marstrand* ligesom han har opfundet denne nye Maade til at sætte et horizontalt Hiul i Bevægelse ved Heste, nu arbeides paa at sætte et vertikalt Hiul i Bevægelse paa en lignende Maade. Dersom dette befindes med Fordeel at være giörligt, saa vil det blive mueligt at anlægge alle Slags He-

stemøller i et indskrækket og lidet Rum, hvor ellers ingen Mølle kunde anlægges, og den Opfindelse vil i flere Henseender være af Vigtighed.

Dr. *Plum*, Biskop i Fyens Stift og Ridder af Dannebrogen, har til Brug for Geistligheden begyndt at anlægge et Stifts Bibliothek, hvilket han med Iver søger at forøge. Til den Ende har han anmodet Selskabet at forære dertil sine samtlige udgivne Skrifter og den danske Ordbog. Denne Begjæring har og Selskabet med Beredvillighed opfyldt.

IV. De til Selskabet indsendte Böger, Afhandlinger og andre Sager.

Fra Udlandet er følgende Sager Selskabet tilsendte.

Fra Hr. *Grev Rumford*, Selskabets udenlandske Medlem, har det modtaget

Recherches sur le bois et le charbon par le Comte de Rumford, F. R. S. Lieutenant Général au service de S. M. le Roi de Bavière; Associé étranger de l'institut Impérial de France &c. &c. Paris 1812 in 4to.

Recherches sur la chaleur développée dans la combustion et dans la condensation des vapeurs par le Comte de Rumford &c. &c. Paris 1813 in 8vo.

Recherches sur le bois et le charbon par le Comte de Rumford &c. &c. Paris 1813 in 8vo.

Fra Sir *Joseph Banks*, Baronet og fra Sir *George Steuart Mackenzie*, Baronet, ere indløbne Skrivelser at de have modtaget Samlingen af Selskabets samtlige Skrifter og af dets geographiske Carter.

Fra Magister *Kniberg*, anden Observator ved Observatoriet i Lund, er indsendt et Manuscript, der indeholde Opløsningen af følgende Problem: *Omkring en Rectangel at beskrive en firesidet Figur, saaledes at dens Diagonaler ere Middelt-proportionale Linier til Siderne.*

Fra Doctor *van Marum*, Directeur ved Teilerske Museum og Secretair ved det kongelige Hollandske Videnskabernes Selskab, er indsendt et Udtog af dette Selskabs Forhandlinger i Aaret 1812 og dets Premie-Liste for 1813.

Fra Indenlandske er følgende Sager Selskabet tilstillede.

Hr. Pastor *Jens Frechland*, som er bekiendt af sin gode *Oversættelse af Columella om Landoeconomien, oplyst ved theoretiske og praktiske Anmærkninger*, har tilsendt Selskabet sin *Oversættelse af Virgil om Landbruget*. Ved denne duelige Mands Flid eje vi saaledes i Modersmaalet tvende af Romernes vigtigste Værker om Agerbruget.

Bibliothek-Secretair *Christian Molbech* har i Selskabet ladet fremlægge sin *danske Haand-Ordbog*, som har fundet meget Bifald hos Commissionen for Redactionen af den danske Ordbog.

Den duelige og kyndige Land-Inspecteur *Feddersen* i Slesvig, har indsendt en Model af et nyt Nevelleer-Instrument, geleidet af en Beskrivelse om dets Indretning og Brug. Hoved-Ideen dertil er sindrig, Kikkerten hviler paa tvende Opstandere, som staae paa et Bret, hvilket flyder ovenpaa Qviksølvet i den nederste Kasse. Qviksølvets Overflade er al Tid horizontal, og naar Kikkerrens Siglinie er parallel dermed, saa maae denne Siglinie ligeledes blive horizontal og skicket til at finde Gienstandenes Höider og Dybder. Hovedsagen vil være ved Instrumentets Indretning at forvise sig om denne Parallelisme, og at kunde verificere samme med Nöiagtighed. Instrumentet synes at være meget hensigtsmæssig. Selskabet beklager,

at det ej har havt Leilighed til, ved virkelige Nivellationer fremad og tilbage at prøve Instrumentets Paalidelighed; da Nivelleringer i det store, paa meget lange Distancer, og ved mange Mellemstationer altid er et vidtløftigt og vanskeligt Arbeide, som udfordrer megen Tid og en høi Grad af Nöiagtighed.

V. Den geographiske Landmaaling.

De geographiske Opmaalinger fortsættes i Aar udi Hertugdømmene Slesvig og Holsteen.

Ved kongelig Resolution af 18 Maj 1803 var det allernaadigst bevilget, at de geographiske Landmaalers Lønninger maatte dem udbetales i Slesvig-holstensk Courant paa vedkommende Amtstuer, imod at Selskabet her i den kongelige Kasse indbetalte lige store Summer i Dansk Courant. Af denne kongelige Naade have og Landmaalerne nydt godt indtil indeværende Aars Sommer; da Forordning af 5 Januar om Pengevæsenet herudi nödvendigen gjorde en Forandring.

Allernaadigst havde hans Majestæt lønnet sine Betiente i Hertugdømmene i Rigsbanksdalere med et Tillæg af 60 Procent. Allerunderdanigst ansögte Selskabet, at de geographiske Landmaalere maatte vederfares samme Naade, og at det allernaadigst maatte behage Hans Majestæt af sin Kasse at lade anvise disse 60 Procents Tillæg, da Selskabets Kasse ej dertil var formuende. Hans kongelige Majestæt behagede allernaadigt ved Resolution af 24 Maj 1813, at bevillige denne Ansögning, og paa Grund heraf blev disse 60 Procents Tillæg for hver af Landmaalernes förste Sommer-Quartal udbetalt af den kongelige Kasse.

Ved en senere allernaadigst Anordning er Slesvigholsteensk Courant igjen indførte i Hertugdømmene. Det kunde da ej nytte at sende Landmaalerne deres andet Sommer-Quartal i Rigsbankpenge, paa hvis Kurs de havde tabt betydeligen. Selskabet maatte da atter tage sin Tilflugt til Kongens Naade, og allerunderdanigst at ansøge, at Resolutionen af 18 Maj 1803 igjen maatte træde i Kraft. Derpaa har det allernaadigst behaget Hans kongelige Majestæt under 18 September at resolvere, at de geographiske Landmaalere, saalænge Opmaalingerne vedvare i Hertugdømmene, maae erholde deres Lønninger anviste og udbetalte som de øvrige kongelige Betiente i Hertugdømmene, imod at Selskabet her i den kongelige Kasse indbetaler lige Summer i Rigsbankspenge Navneværdie.

Af de tvende Carter over Fyen ere tagne saa mange Aftryk, at de nu maae opstikkes; og derom er med Kobberstikker *Angelo* truffet en Accord. Af den nordlige Deel af Fyen, som er den ældste, ere de fleste Aftryk tagne. Med dens Opstikning og Retouchering er der gjort saa god Fremgang, at den formodentligen i November Maaned vil blive færdig; da der strax vil blive begyndt paa Opstikningen af den sydlige Deel af Fyen.

General-Cartet over Siælland er engang opstukket, og nu er det atter saa udslidt, at ingen flere Aftryk deraf kan gjøres; ej heller kan det oftere opstikkes. Kobberstikker *Angelo's* Lærling *Baagöe* har stukket et nyt General-Carte over Siælland og fremlagt det for Selskabet som en Prøve paa den Fremgang, som han gjør i sin Kunst. Dette Carte gjør saavel Læreren som Lærlingen Ære; det har fundet Selskabets Bifald, og vil finde enhver Kienderes Bifald. Som et Tegn paa sin Tilfredshed og som en Opmuntring for

Baagöe til at gaae videre fremad paa Kunstens Bane, har Selskabet givet ham en Gratification af 300 Rdlr. Dansk Courant.

Med Stikningen af General-Cartet over Nörre - Jylland giör Kobberstikker *Angelo* god Fremgang. Paa den allerede etsede Plade ere alle Bogstaverne udkastede, og en Deel af Situations-Tegningen med Kirker, Herregaarde, Veje, Skove, Moser, Söer o. s. v. stukket. Formodentligen vil dette Carte blive færdigt i Februari 1814.

Iblandt de mange Anvendelser, som kan giöres af de geographiske Opmaalinger og de danske Carter, udgivne under Selskabets Bestyrelse, bör henregnes statistiske Beregninger, som kan gives over Landets hele Störrelse, Agerlandets, Skovenes, Söers og Mosers, Vejes o. s. v. Areal, Folkemængden i Herrederne og Amterne og paa hver Quadrar-Miil i de forskiellige Dele og Egne af Staten. Afgangne Justitsraad og Landmaalings-Conducteur *Morville*, Selskabets Medlem, har anstillet saadanne Beregninger over Öerne. Hr. Landmaalings-Inspecteur *Sören Bruun*, Ridder af Dannebrogen, har og beskæftiget sig med saadanne Arbeider. I Aaret 1801 har han til Selskabet indsendt Statistiske Beregninger over trende Amter af Jylland. I Slutningen af 1812 har han fremlagt for Selskabet lignende Beregninger over 6 andre Amter i Jylland, og tillige lovet at fortsætte disse interessante Beregninger, hvortil Selskabet har bevilliget en liden Understöttelse.

VI. Den danske Ordbog.

Commissionen for den Danske Ordbog har fortsat Redactionen af Bogstavet K. Uagtet den Flid og Skionsomhed, hvormed den

sidste halve Deel af dette Bogstav var udarbejdet af Secretair *Molbeck*, fandt dog Commissionen saa meget at tilføie tildeels og at berigtige, at Arbejdet gik langsommere end den havde ventet. Imidlertid vil dog dette vidtløftige Bogstavs Redaction blive tilendebragt i dette Aar, og da vil tillige et saadant Forraad af Manuscript være trykkefærdigt, at Commissionen tør haabe; at fra den Side intet for Fremtiden vil hindre Værkets uafbrudte Fortsættelse.

Excerpt-Samlingerne ere i Löbet af afvigte Aar fra forskiellige Sider blevne forögede. Til Dialect-Sproget ere indkomne Bidrag fra Candidat *Vigbo* og Provst *Stenstrup* i Karleby; fremdeles fra adskilliche Geistlige i Agershuus Stift, som dertil af Biskop og Ridder *Bech* ved en Circular-Skrivelse vare blevne opmuntrede. Pastor *Theilman* har saaledes meddeelt Oplysninger om Almuens Sprog paa Modum, og Pastor *Kröyer* har ej allene samlet Ord af Almuesproget, men og tilföiet Samtaler, affattede deri fra Hitterdalen, Elverum, i Österdalen og Flesberg Præstegield. Desuden har Hr. *Devegge* fortsat sine Anmærkninger om norske Ord.

I Henseende til nogle juridiske og naturhistoriske Udtryks nöiere Bestemmelse have Selskabets Medlemmer Conferentsraad og Ridder *Schlegel* og Professor *Wad* efter Anmodning tilstillet Commissionen vigtige Oplysninger. Ligeledes har Hr. Viinhandler *Glassing* meddeelt, som Bidrag til det technische Sprog, en Fortegnelse over de Ord, som henhöre til Vinkypningen, med tilföiet Forklaring.

Til en fuldstændigere Samling af Ord, henhörende til Skrivsproget, ere fölgende Skrivter blevne excerperede.

- 1) Middelalderens Digtekunst, 1 og 2 Hefte ved *Heise*.
- 2) Mikkel fra Odense hans Skrivter ved samme.
- 3) Digtet om Broder Ruus ved samme.

- 4) Digtet om de femten Tegn för Dommedag, af samme.
- 5) Sorterups Digte ved Candidat *Nybo*.
- 6) De fire sidste Bind af det oeconomicke Bibliothek, ved Pastor *Krag*.

I Henseende til de følgende Bogstavers Redaction er Manuscriptet af Bogstavet L blevet tilstillet Selskabets Medlem Hr. Major og Ridder *Steffens*, der har havt den Godhed at berigtige de deri forekommende militaire Ord, og at giöre mange didhörende Tillæg.

Bogstavet O er overdraget Candidat *Nybo*, hvis Iver for saadanne Undersögelser Commissionen havde lært at kiende. Den af ham indleverte Pröve er særdeles tilfredsstillende.

Hr. Etatsraad *Mandix* og Professor *Verlauff* mene inden et Aars Forløb at kunne fuldföre Redactionen af Bogstaverne R og T, med hvilke de ere sysselsatte.

Endeligen har Commissionen for Redactionen af den danske Ordbog anbefalet til Selskabets Opmærksomhed et nyligen udkommet, og til dets Öjemed sammenvirkende Skrivt, nemlig *Dansk Haandordbog til Retskrivnings og Sprogriktigheds Fremme, med Grundtræk af den Danske Retskrivningslære, ved Bibliothek-Secretair Molbeck*, 563 Sider i stor Octav. Hertil blev Planen i Aaret 1809 fremlagt for Selskabet; og erholdt sammes Bifald. Dette saare hensigtsmæssigen udarbejdede Skrivt, hvis Fuldstændighed for en Deel skyldes Commissionens Samlinger, som Forfatteren har benyttet, vil blive til megen Lettelse for de övrige Bogstavers Redaction.

VII. De af Selskabet fremsatte Pris-Opgaver for Aaret 1814.

1) *I den mathematiske Classe:*

X er en Function af x, M og N ere constante Størrelser. Der gives følgende Differentialæqvation:

$$d\left(\frac{dy}{dx}\right) + Nydx - MXdx = 0$$

Man spørger om Integralet og Æqvationen imellem x og y?

X est functio ipsius x, M et N sunt quantitates constantes. Sequens æqvatio differentialis datur:

$$d\left(\frac{dy}{dx}\right) + Nydx - MXdx = 0$$

Qværitur de hujus æqvationis integrale, nec non de æqvatione inter x et y?

2) *I den physiske Classe:*

Følgende Spørgsmaal har været udsat for Aaret 1812, men da ingen fyldestgiørende Besvarelse er indkommet, og dette Spørgsmaal er af megen Vigtighed, saa fremsættes det paa nyt.

Ved Planternes chemiske Undersøgelse have vi ikke samme Fordeel, som ved organiske Legemer, at være i Besiddelse af en tilstrækkelig Mængde Prøvemidler (Reagentia), ved hvis Hielp deres Bestanddele letteligen kunne skielnes. Vor Tidsalder, ellers saa rüg paa chemiske Opfindelser, har i denne Henseende efterladt meget at ønske; thi dels mangle vi endnu Prøve-Midler for mange Bestanddele, dels finde vi ved visse Prøvemidlers Anvendelse Overenstemmelse imellem Plante-Stoffer, hvis Enshed fra andre Sider ikke tilstrækkeligen er beviist. Selskabet ønsker derfor denne Gien-

stand paa nyt bragt i Undersøgelse, og fremsætter i den Anledning følgende Opgave: At udfinde chemiske Prøvemidler for Plantematerialer, for hvilke vi endnu ingen have, og nærmere at bestemme de Prøvemidler, hvis Brug er ubestemt og uvis.

Selskabet indseer alt for vel Vanskeligheden af et saadant Arbejde til deraf at kræve en absolut Fuldstændighed. Det er derfor villig til at belønne det bedste indløbne Skrivt, naar det kun i nogen mærkelig Grad udvider vore Kundskaber om den forlangte Gienstand. I Særdeleshed ønsker Selskabet, at henvende Chemikernes Opmærksomhed paa Plantegifterne, hvortil de hidtil med for liden Omhyggelighed have søgt Prøvemidler, uagtet Gienstanden baade for sin videnskabelige Mærkværdighed, og for sin Nytte i Lægekunsten fortjener den nøiagtigste Granskning,

In analysi vegetabilium chemica non æque ac in corporibus inorganicis explorandis sufficienti multitudine reagentium, ut dicuntur, instructi sumus, quibus diversæ eorum partes dignoscantur. Nostra ætas, inventorum chemicorum alioquin ferax, hoc respectu multa adhuc desideranda reliquit; nam partim multorum principiorum reagentia nobis omnino desunt, aliorum non desunt ea quædam, sed tamen ejusmodi sunt, ut quorundam identitatem evincere videantur, quæ nullo alio argumento confirmata sit. Societas igitur novam hujus rei investigationem desiderat, ideoque sequens problema peritorum studiis commendat; invenire reagentia chemica eorum principiorum vegetabilium, quorum hucusque nulla cognita sunt; nec non accuratius definire ea, quorum usus adhuc vagus et incertus.

Societas difficultatem hujus operis perspicuens, plenam quæstionis solutionem mimime postulat, sed optimam quamque, ceteris præferendam, præmio ornabit, si modo scientiam naturæ hæc in parte

aliquantum promoverit. Inprimis societas chemiæ peritos venenis vegetabilium intentos reddere cupit, quorum reagentia hucusque minus diligenter sunt investigata.

3) *I den historiske Classe:*

I Aaret 1814 kan concurreres for følgende tvende Spørgsmaale:

A) Med historisk Vished at undersøge, og med passende Exempler at oplyse, af hvilken Kilde det gamle scandinaviske Sprog sikkerst kan uledes. At angive Sprogets Character og dets Forhold, hvori det fra ældre Tider og igiennem Middelalderen har staaet, deels til det nordiske, og deels til de germaniske Dialecter; samt nøiagtigen at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bör bygges.

Investigare crisi historica, accedente exemplorum idoneorum luce, ex quonam fonte lingua vetus scandinavica rectissime deducatur; explicetur hujus lingvæ ingenium, nexusque et mutua ratio, quæ ex antiquissimo tempore et medio, quod disitur, ævo ei cum dialectis sive septentrionalibus sive germanicis intercesserit; certæque constituentur regulæ, quas in omni horum idiomatum derivatione et comparatione sequi oporteat.

B) At udvikle Agerdyrkningens oprindelige Tilstand og videre Fremgang i det hedenske Nörden, og at vise, hvad Indflydelse den har havt paa de nordiske Landes Befolkning, og Indvaanernes Cultur.

Explicetur agriculturæ origines et progressus in ethnico septentrione, ostendaturque, quam vim ea adregiones boreales incolis frequentandas et ad ingeniorum cultum ibidem spargendum habuerit.

4) *I den philosophiske Classe:*

Kritisk at fremstille de forskiellige Theorier om Eiendomsretten, og hvis ingen af dem maatte findes antagelig, da at udvikle en nye

Theorie, som er bygget paa faste Grunde, og tillige undgaaer de Vanskeligheder, der synes mere eller mindre at flyde af de hidtil fremsatte.

Diversas theorias de fundamento domini criticè exponere, atque, si forte omnes reprobrandæ fuerint, novam solidis argumentis nixam, sistere, quæ difficultates, quæ reliquas plus minusve premere videntur, sollicitè vitantur.

For Besvarelsen af enhver af disse Opgaver giver Selskabet en Belønning af sin Medaille i Guld af 50 danske Ducaters Værdie, naar det befinder Svaret at være grundigt, tilstrækkeligt og fyldestgørende, efter de i dette Programme opgivne Betingelser. Selskabet indbyder alle Lærde og Sagkyndige (Selskabets egne i de danske Stater boende Medlemmer undtagne) til at besvare disse Opgaver. Afhandlingerne kan skrives i det latinske, franske, engelske, tyske, svenske og danske Sprog uden Navn, men med Motto eller Devise, hvilken tillige skrives paa en forseglet Seddel, som indeholder Forfatterens fulde Navn, Stand, Embede og Opholdssted.

Pris-Skrivterne eller Eskningerne for disse Spørgsmaal maae indsendes til Selskabets Secretair, Etatsraad og Professor *Thomas Bugge*, Ridder af Dannebrogen, inden Udgangen af December 1814.

VIII. Et overordentlig Prisspørgsmaal, henhørende til den physiske Classe.

Selskabets Æresmedlem Hans Højgrevelige Excellence Grev *J. G. Moltke*, Geheime-Conferenceraad, Cantzler ved de kongelige Ordener, Ridder af Elephanten, har allerede i Aaret 1812 for 1813 udsat et Prisspørgsmaal om Fløtsbierge i Norge, og derfor udlovet

en Belønning af 200 Rdlr. D. C. For Aaret 1814 udsætter hans Excellence en Belønning af 100 Rigsbanksdaler for Besvarelsen af følgende Spørgsmaal:

Hvilke Overgangsbierge findes der i Norge?

Man maae angive Stederne, hvør de forekomme, om de blot findes i Christiania Stift, som Hr. von Buch og Hausmann foregive, eller ogsaa paa andre Steder; man maae bestemme, i hvilken Orden de ligge paa hinanden, og om de overalt findes i en og samme Orden; hvilke Lejer af Steen og Metaller, der forekomme i samme, hvilke Forsteninger de indeholde; paa hvilke Grundbierge de hvile, og om de have ligeformig eller afvigende Lejning med samme, og endeligen, om de bedækkes med en Stenart af Flötsbierge. Til Sagens Oplysning maatte med Svaret indsendes tydelige Prøver af Stenarterne i disse Overgangsbierge.

Quæ saxa ad montes ordinis secundi seu transitorios (Overgangsbierge) pertinentia in Norvegia reperiuntur?

Determinentur loca, in quibus illa saxa occurrunt; an tantum modo in dioecesi Aggerhusiensi reperiantur, ut contendunt celeberrimi von Buch et Hausmann, an simul in reliquis regni partibus; explicetur, quo ordine et an uno eodemque ordine ista saxa ubique reperiantur; quæ strata sive lapidum sive metallorum iis subjecta sint; quas petrefactiones includant; cui montium primavorum sive æqualiter et parallele sive alio situ superimposita sint; denique an saxo quodam tertiæ ætatis, quasi regmine, instructa sint. Adhanc rem illustrandam exhibeantur exemplaria selecta saxorum, de quibus heic quæritur.

Da indkomne Eskningers Bedømmelse er overladt til Selskebet, saa maatte de indsendes paa sædvanlig Maade ligesom Selskabets egne Opgaver til Selskabets Secretair inden Udgangen af December 1814.

IX. Priisopgaver efter de Thottiske og Classenske testamentariske Dispositioner.

Geheimeraad og Statsminister Grev *Otto Thott*, Ridder af Elephanten, og Generalmajor *Classen*, Storkors af Dannebrogen, have til Selskabet skienket Kapitaler, af hvis Renter aarligen skal udbetales Belønninger for udsatte Spørgsmaale. Ifølge heraf har Selskabet i Aaret 1800 udgivet et særskilt Programma, indeholdende 21 Opgaver, som vedkomme den practiske Mechanik, Agerdyrkningen, Skovvæsenet, og andre Landhuusholdningens Grene. Nogle af disse Spørgsmaale ere allerede besvarede, og Belønninger derfor af Selskabet tilkiendte og udbetalte. Andre af disses Opgaver ere ligeledes fremsatte af Landhuusholdnings-Selskabet og andre oeconomiske Selskabet, og blive altsaa her overflødige. Af den Aarsag gielder ovenmeldte i Aaret 1800 udgivne Programme ei længere; men de Opgaver, som Selskabet nu udsætter ifølge det Thottis og Classenske Testamente, ere følgende:

Efter det Thottiske Legat.

1. Under hvilke Omstændigheder befordres Væxten af de bekiendte og skadelige Hussvampe paa Bielker og Bretter i Bygninger? Hvorledes forhindres de fra at fremkomme? og hvorledes udryddes de af Huse, som dermed allerede ere angrebne?

Endskildt flere Midler allerede ere bekiendte imod dette Onde, ønsker dog Selskabet, at der maatte udfindes endnu bedre og virksomere Midler end de allerede bekiendte og hidtil anpriste. Sagen er vigtig for Dannemark, men især for Norge, hvor hele Huse ödelægges af en Svamp, der kaldet Sop; man venter især derfra at erholde vigtige Efterretninger og Erfaringer, hvorledes dette Onde kan forebygges og afhielpes.

For dette Spörgsmaals Besvarelse udsættes en Belønning af 50 Rbdlr.

2. Med hvilken Fordeel kan Gülerödder hos os dyrkes i det store til Föde for Huusdyr? og hvilken Indflydelse har denne Föde paa disse Dyr, saasom paa Koens Melk, Smör og Ost?

Forfatteren maatte ved sammenlignede Forsög give en nöiagtig Beregning saavel over Bekostningen ved Dyrkningen, som om deres Værd i Forhold til anden Foder. De bekiendte engelske Annaler af A. Young give paa flere Steder Efterretning om den rigtigste Dyrkningsmaade, og Anledning til, hvorledes Beregningerne bedst giöres,

For denne Opgave udloves en Belønning af 50 Rbdlr.

3. Da Spelten (*Triticum Spelta*), den polske Hvede (*Triticum polonicum*) og andre Arter og Afarter af denne Kornsort dyrkes i andre Lande med större Fordeel end vor almindelige Vinter- og Sommerhvede, saa spörges, hvilke ere de Arter og Afarter af Hvede, som hos os kunne dyrkes med største Fordeel, med Hensyn til Egnenes og Jordbundens Forskiellighed.

Forsögene med enhver Hvede- Art maatte anstilles paa et Stykke Land, ej mindre end 7000 Quadrat-Alen. Tilligemed Besvarelsen maatte indsendes Pröver, og törrede Exemplarer af de Hvedearter, med hvilke man har anstillet Forsögene.

For Besvarelsen af denne Opgave lover Selskabet en Belønning af 100 Rbdlr.

4. Da det for Spøltens Dyrkning er en ej ubetydelig Hindring, at man mangler beqvemme Indretninger og Maskiner til dens Afskalning, saa spørges, hvorledes skal en Speltmølle paa den bedste og hensigtsmæssigste Maade indrettes?

Møllens Construction maatte ved en tydelig Tegning og de derhen hørende Planer og Profiler eller ved en god Model forklares, og tillige indsendes Prøver af den paa denne Mølle afskallede Spelt.

Selskabet giver derfor en Belønning af 50 Rbdlr.

5. Hvilke Arter og Afarter af Havre ere de fordelagtigste i de danske Provinser efter deres Beliggenhed og Jordbundens Beskaffenhed?

Forsøgene maatte anstilles paa Strækninger, som ej ere mindre end en halv Tønde Land eller 7000 Quadrat-Alen. Tillige maatte indsendes Prøver af de forsøgte Havrearter, og gøres nøiagtig Beregning og Sammenligning af deres Værd i Forhold til den almindelige Havre.

Denne Opgaves Besvarelse belønnes med 50 Rbdlr.

6. Man forlanger en chemisk Undersøgelse af Törv, hvorved fornemmeligen maatte tages Hensyn til tvende Ting; at bestemme Massen af den forbrændelige Substants i Törven, og dernæst at udforske Naturen af den Aske, som den ved sin Forbrænding efterlader sig. Den første Undersøgelse vil lære os Törvens Brugbarhed og Godhed som Brændmaterial, og den anden vil bestemme Quantiteten og Qualiteten af dens Aske enten som Giödnings-Middel eller dens Anvendelse til andet Brug.

Da der er saa megen betydelig Forskiel paa Törvemoserne i Danmark, saa ønsker man, at den, som vil besvare dette Spørgsmaal, vælger Törv fra de største og betydeligste Moser, helst beliggende

ved Søekysterne, det maatte navngives og anføres, hvor de ere beliggende, æres omtrentlige Areal, til hvad Dybde man kan optage Törven, enten som skaaren Törv eller som Pluddertörv, der siden kan sammenælttes, og enten formes eller skiæres o. s. v.

Denne Opgaves Besvarelse belønner Selskabet med 50 Rbdlr.

7. At ingen fremmede Kreaturer kan komme ind paa et Jordlod, og især om Efteraar og Foraar opæde og nedtrampe Vintersæden, Klevver-Ageren og Engene, er for den gode Agerdyrkning en meget vigtig Sag. Fuldkommen indfredede Jorder findes ikkun paa faae Steder. Man spørger, hvilke ere de Aarsager, som foranledige, at Udskiftningen og Forordningen om Hegn, ej almindeligen i Danmark, have bevirket Fred paa Bøndernes Jorder og Lodder, og ved hvilke Midler kan den for den danske Agerdyrkning saa skadelige Opgivelse af Ævret hæves?

Naar Kornet er indhøstet, opgives i Almindelighed Ævret, ligesom tilforn, da hele Landet laae i Fælledskab. Creature tilstrømme fra alle Kanter, og helst til de Marker, hvor der findes noget at fortære. Selv det stærkeste og meest forordningsmæssige Hegn kan ikke modstaae den Vold, som disse mange Creature anvende fra alle Sider paa Diger, Grøfter og Hekker. Denne Ufred qvæler Dyrkningen af enhver Jordfrugt, som udfordrer Fredning om Efteraaret, og den lægger uovervindelige Hindringer i Vejen for Kartoffelavl, for Dyrkningen af Rapsat, Gulerødder, Roer, Kaalrabi og mange flere Planter, for ung Skovs Plantning og Opelskning o. s. v.

For dette Spørgsmaals Besvarelse udloves en Belønning af 50 Rbdlr.

Det Classenske Legat.

1. Hvilke ere de skadelige Arter af Ukrud, som findes iblant Sæden i Dannemark eller Norge, og hvorledes udrøddes de paa den sikkerste Maade, og med den mindste Bekostning?

I Besvarelsen maatte gives rigtige men korte Beskrivelser over Planterne tilligemed deres botaniske og provinciale Navne.

For den bedste Afhandling herom gives en Belønning af 50 Rbdlr.

2. For den bedste Indretning af Seletöj, hvorved Hesten og Studen uden at trykkes og beskadiges kan trække lettere og med den største Virkning, udsættes en Belønning af 50 Rbdlr.

Man ønsker, at Forfatteren vil have Hensyn saavel til Seletöiers Indretning ved Landbruget, som ved Plove, Harver, Tromler, Høst vogne m. v., som til Indretningen deraf ved tungere og sværere Arbeide, saasom ved Lastvogne, Steenvogne, Kanoner o. s. v. Selskabet vil belønne Afhandlinger, som kun have beskæftiget sig med at forbedre Seletöi til enkelt Brug, saasom til Plove, Lastvogne, Kanoner o. s. v., i Forhold til Forbedringens Vigtighed. Ligeledes vil det og belønne dem, som ikkun have taget Hensyn til Seletöier for Stude, alt i Forhold til Forslagetets Nytte.

3. Efter Forsög, anstillede saavel her som andensteds, er der befundet, at man kan sprænge Stene og svære Træstammer uden at nedstampe Krudet, hvilket Arbeide er forbundet med nogen Fare for de Arbeidende, og uden at nedstampe Leer eller Jord ovenover Krudet. Det er ved Erfaring beviist, at Krudet giör sin fulde Virkning, naar Svoveltraaden blot gaer igiennem löst Sand. Paa denne Maade kan man lade let, hurtigen og uden Fare.

Da Stenes Boring er langsom og kostbar, saa spørges, om der ej kan findes en lettere, hurtigere og mindre bekostelig Maade til Steenboring end den hidtil bekiendte?

Forfatteren maatte omstændeligen beskrive den Maade, paa hvilken Huller af en given Diameter og Dybde bores. Tiden og Omkostningerne maatte anføres, og Sammenligning imellem den nyere og den ældre Boringsmaade anstilles.

Selskabet belønner denne Opfindelse med 25 Rbdlr.

4. Da Jordkrebs ere til saa meget større Skade i Haver som de saa yppigen formere sig, saa spørges, hvorledes de paa den sikkerste og bedste Maade, og i den korteste Tid kan udryddes?

Udrydnings-Maaden maae fuldstændigen beskrives, og dens Paalidelighed bör ved virkelige og paa flere Steder anstillede Forsøg bevises.

Selskabet giver derfor en Belønning af 25 Rbdlr.

5. For den nyttigste og bedste Maskines enten væsentlige Forbedring eller aldeles nye Opfindelse, hvilken med Fordeel kan anvendes i Agerbruget eller Bergværker eller Fabriker i Kongens europæiske Stater, vil Selskabet give en Belønning fra 50 til 100 Rbdlr. i Forhold til Forbedringens eller Opfindelsens Vigtighed.

Afhandlingen og Beskrivelsen maatte geleides af behørigte Planer og Profiler med tilføiet Maalestok, eller og en Model af Maskinen maatte indsendes. Selskabet bemærker, at de Forbedringer eller Opfindelser, som ere udførte i det store, og ved Brug og Erfaring ere bekræftede, ville erholde Fortrinnet for blotte Ideer til Maskiner, som ej ere virkeligen byggede. Saadanne blotte Idealer komme ikke i Betragtning, medmindre det har den høieste Grad af Rimelighed, at den tilsigtede Virkning og Nytte vil opnaaes.

6. Da man i mange Huusholdninger og andre Ildsteder bruge Brænde og Törv tilsammen, og Brændets og Törvens Aske derved sammenblandes, saa spørges, om det er mueligt ved Udludning eller paa nogen anden Maade at adskille Brændeasken fra Törveasken paa en saa fuldkommen, sikker og ej bekostelig Maade, at denne saaledes rensede Lud kan bruges til Vaskning uden at efterlade Pletter paa Linnedet, til Sæbesyderier eller til andet oeconomisk og teknisk Brug ligesaa vel og sikkert, som den sædvanlige alkaliske Lud?

Forfatteren maae tydeligen beskrive den hele Fremgangsmaade. Det bör anføres af hvilket Quantum Brænde og Törv enten efter Cubikmaal eller efter Vægt den blandede Aske er frembragt, samt dennes Vægt og Maal. Mængden af den rensede Lud og dens Styrke skal ligeledes anføres, tilligemed alle de til Rensningen paagaende Omkostninger, samt Sammenligning imellem denne saaledes rensede Luds og den sædvanlige Luds Priser. Prøver maae indsendes, ej mindre end 6 Pund af den blandede Aske, af den deraf rensede Lud, og af den tilbageblevne Törve-Aske eller dens Lud. Selskabet ønsker tillige, at Forfatteren ville anstille Prøver med den rensede Luds Anvendelse til oeconomisk og teknisk Brug, og at Prøver af de derved frembragte Ting indsendes.

For denne Opgaves Besvarelse udlover Selskabet en Belønning af 50 Rbdlr.

7. Der har været meget tvistet om Barbarishekkers Skadelighed; nogle Landmænd troe, at Rugen mislykkes i Nærheden af disse Hekker; andre holde for at Rugen voxer ligesaa frodigen ved Siden af Barbarishekken som ved Siden af Hekker af Piil, Hassel, Torne o. s. v. Selskabet udsætter en Belønning af 50 Rbdlr. for den som ved

*oplysende og sikker Erfaring beviser Barbarishækkers Skadelighed eller
Uskadelighed for den i Nærheden af samme voxende Sæd.*

Selskabet indbyder alle Sagkyndige at indkomme med Besvarelser paa disse efter de Thorniske og Classenske Legater fremsatte Opgaver. Besvarelsen indsendes med en Devise og en forsegleet Seddel til Selskabets Secretair inden Udgangen af 1814.

Alt ovenstaaende bekiendtgjøres efter Selskabets Beslutning i dets Möde den 23 Juli 1813.

Thomas Bugge,
Selskabets Secretair.

Kiöbenhavn, 1813.

Trykt hos Sebastian Popp.